

PISATI IZMEĐU REDOVA: JEZIK PREVODA

Prevod je zamenjeni tekst koji nakon svog objavljivanja više ne dolazi u kontakt sa izvornim tekstom. Tada on stoji sam za sebe, kao tekst koji je očigledno izveden iz drugog, ali i dalje nezavisan. Kao knjige, prevodi se razlikuju od izvornih tekstova jedino po naslovnoj stranici, na kojoj je naznačeno da je u pitanju prevod i da je tekst sa jezika *x* preveo prevodilac *y*.¹ Čitaoci teksta mogu biti svesni statusa teksta kao prevoda, a i ne moraju. Opšte uzev, nisu, i radije ne bi da se tokom čitanja podsećaju da je ono što čitaju (tek) prevod. Prevodiocu čija proza nije dovoljno tečna da bude prihvaćena kao original biće zamereno, te će takav prevodilac biti optužen da je dozvolio interferenciju jezika originala u vidu leksičkih i sintaksičkih lažnih parova,² što se smatra njegovim profesionalnim neuspehom. Kada se žalimo na čudnovatost i neprirodnost kojima se odlikuje takav prevod, polazimo sa stanovišta da se u dobrom prevodu ne sme nazirati izvorni tekst. Ovde je ponuđeno opširnije preispitivanje osnovanosti te pretpostavke.

Pošto objavljeni prevodi postoje kao tekstovi koji su fizički nezavisni od svoga izvora, retki pojedinci ih dovode s njim u vezu, i u retkim prilikama: možda kada treba uručiti nagradu za prevod, ili kada autor prevedenog dela proverava da li strana verzija njegovog dela sadrži značajnija odstupanja od originala. U većini slučajeva, prevodiočev rad biva prihvaćen s poverenjem, a što se nove publike tiče, izvorno delo na osnovu kog je prevodilac radio biva odloženo na policu i tamo i ostaje. Postoje, međutim, zanimljivi izuzeci kada ta konvencija nezavisnosti biva narušena, a prevod objavljen u prisustvu svog izvora, kako bi se izneli metalingvistički stavovi o tehnici ili teoriji prevođenja. Rasprava o prevođenju će, recimo, navoditi ili sastavljati primere rečenica iz najmanje dva jezika, čijom se promišljenom analizom može utvrditi stepen sinonimije ili ekvivalencije između dva jezika.

Međutim, ako zanemarimo banalne i sporadične primere koje nude prevodilački priručnici, mogu se praviti detaljnija poređenja, u vidu *en face* prevoda³ dužih, neprekinutih tekstova. *En face* prevodi međusobno se upadljivo razlikuju u zavisnosti od toga da li je u pitanju proza ili poezija. U slučaju proze, njihova primena je tek ilustrativne prirode; oni

¹ To je uobičajena praksa, mada je se izdavači ne drže uvek, pa objavljuju prevode ili anonimno ili čak bez naznake da se radi o prevodu. Prevodi naučnih tekstova mogu da sadrže i fusnote koje unosi prevodilac i obeležava kao svoje primedbe, kada oseća potrebu da objasni ili opravda neki element teksta. Slično tome, postoje prevodi koji se izjašnjavaju kao takvi, dajući originalni oblik nekih ključnih reči u zagradama, posle prevedenih oblika, ili ostavljajući ključne reči neprevedenima. Ti postupci služe kao makar povremeni podsetnici da „iza“ onoga što čitamo postoji i original.

² Na engl. tzv. *translationese* – neprirodni jezik prevoda. (*Prim. prev.*)

³ Prevod u kojem je izvorni tekst dat na jednoj strani, a prevod na drugoj. (*Prim. prev.*)

su samo potpunije, lakše prihvatljive verzije udžbenika, koje nude nasumične ili učestale lekcije o tome kako najbolje prevoditi s jednog jezika na drugi. Po svom formatu oni naginju književnosti, jer je reč o prevodima celih tekstova, a ne segmenata rečenica. Ipak, oni ostaju anonimni, jer sam prevodilac ne tvrdi da je išta do učitelja ili bezličnog kanala putem kojeg je jedan jezik pretvoren (ili se pretvorio?) u drugi.

En face prevodi poezije znatno su drugačiji. Javljaju se u dva oblika: kao prevodi stihova u prozu i prepevi stihova u stihove. *En face* prevodi stihova u prozni tekst teže doslovnosti, a kako je doslovnost glavna tema ovog eseja, ostaviću raspravu o njima za kasnije. *En face* prepevi stihova ni u kom se slučaju ne odlikuju primernom vernošću originalu kojoj teži skromni nastavnik proznog prevoda. Naprotiv, prepeve rade pesnici, te je ta aktivnost daleko manje skromna od prevođenja proznog teksta. Prevodilac poezije želi da se predstavi virtuožnošću svojih prepeva, a da bi to postigao, on mora da se usudi da objavi izvorne stihove uz njihovu sopstvenu verziju. Ukoliko pomalo poznajemo jezik sa kojeg prevodi, možemo uporediti dve pesme i diviti se njegovom talentu, a i ne moramo to da učinimo (mada poređenje ne nastaje neposredno između izvora i prevoda, već samo posredno, između prevodičeve verzije i *naše sopstvene* hipotetičke alternative toj verziji). Nagovestio sam da prevodilac-pesnik koji priprema *en face* prevod štampa izvorni tekst iz taštine, da bi dokazao svoju veštinu. Istini za volju, priznajem da je moguće da to čini i mučen krivicom, pošto naročito visoka vrednost koja se pripisuje poeziji kao književnom rodu znači da se u prevodu strože posmatra udaljavanje od poetskog izvora nego što je to slučaj s prevodima proznih tekstova, pa se *en face* prevodilački format može posmatrati kao javno priznanje prevodioca da se prihvatio književnog poduhvata koji neizbežno ima štetne posledice, pa je štampanje originala najmanje što može da učini da nas uveri da prevodi možda i mogu zameniti original, ali da ga nikada ne mogu u potpunosti izbrisati.

En face prevod nije prevodilački *metod*, već naprosto neobičan format prevođenja. On utiče na prevodioca koji ga se prihvati, jer on zna da je konačno pod prismotrom, i to može da ga inspiriše ili sputa i da ga podstakne na cepidlačenje ili razmetanje. Kada su original i prevod odštampani zajedno u *en face* formatu, original se stavlja prvi, odnosno daje mu se formalna prednost predstavljanjem na levoj strani otiska, bez obzira na to da li ćemo se opredeliti da ga pročitamo pre prepeva na suprotnoj strani. Stepem simetrije između dva teksta zavisice od toga da li se prevodilac trudio da očuva dužinu stihova, raspored strofa originala i slično, ali može se uopšteno reći da ovakav otisak, u kojem se dva tipografski nezavisna teksta sučeljavaju, ili sukobljavaju, *predstavlja* konvencionalni čin prevođenja, shvaćen kao sparivanje dva teksta. Izvorni tekst i prevod su sučeljeni, ali se ne sustiču niti se preklapaju. Između njih se prostire „usek“, odnosno prazan prostor koji se nalazi svuda gde se dve stranice susreću, a taj se nemušti jaz takođe može shvatiti kao vredan simbol ogromne gramatičke i semantičke praznine koja se prostire između bilo koja dva prirodna jezika. *En face* format čini nam, dakle, dvostruku uslugu, prvo time što izvornik sa kojeg se prevodi vraća u vidokrug, a zatim i time što mu nameće određenu razdvojenost od prevoda, kako ne bismo pali u iskušenje da ih brzopleto spojimo.

Međutim, u *en face* prevodu jedan se završen tekst suprotstavlja drugom završenom tekstu; prevod koji nam je dat na čitanje završen je proizvod, ne pokazuje znakove procesa prevođenja, a dâ se pretpostaviti da je prevodilac tokom tog mukotrpnog zadatka

isprobao i odbacio druge verzije reči i rečenica pre nego što se opredelio za konačnu verziju. *En face* format predstavlja proizvod prevođenja, a ne proces, a prevodiočevi nespretni pokušaji nisu ništa očitiji od onih koje je načinio autor izvornog teksta. U tom pogledu original i prevod isuviše uljudno zadržavaju međusobnu distancu, kao da se čitaoca nimalo ne tiču detalji rada koji je neophodan da bi se jedan tekst pretvorio u drugi. Prazan prostor koji ispunjava „jaz“ između njih odviše je prazan.

Postoji još jedan format za prevođenje, koji ga predstavlja kao proces celovitije i na dramatičniji način: međuredni format, u kojem se izvor i prevod javljaju jedan iznad drugog, red za redom. Uparene rečenice iz prevodilačkih priručnika ne računaju se kao međuredni prevodi jer, osim ako ne sadrže više redova, ne odaju utisak međurednosti. Za međuredni format su potrebni odlomci proznog teksta ili stihova dovoljno dugački da bi format došao do izražaja svojom tipografskom specifičnošću, pri čemu se između uzastopnih redova ubacuje više prostora nego inače, da bi se ostavilo mesta za prevod. Da li se prevod pojavljuje ispod ili iznad originala nije od velike važnosti, mada bi „prirodno“ mesto za prevod, kao nešto što dolazi posle izvornog teksta, svakako bilo iznad njega, nalik izmenama ili dodacima koje ubacujemo u tekst prilikom pisanja. Ali najvažnije je da prevod treba shvatiti kao nešto što se javlja *između* redova. Svi znamo kako da *čitamo* između redova; međuredno prevođenje je čin pisanja između redova. Možda se čini da su čitanje i pisanje između redova neminovno nalik, ali, paradoksalno, to su radnje koje vode u suprotnim smerovima. Kada „čitamo između redova“ ono što čitamo ne shvatamo doslovno, već preneseno, u skladu sa određenim jezičkim konvencijama koje nam omogućavaju da rastumačimo namerno „skriveno“, odnosno sekundarno značenje teksta, a doslovno tumačenje u tom konkretnom slučaju biva zaobiđeno. Međutim, svrha „pisanja između redova“, naprotiv, jeste da se pokaže doslovno značenje, da se prevede s neuobičajenom vernošću oblicima reči prisutnim u izvornom tekstu. To je prevod u svom najeksplicitnijem obliku: „Što je prevod doslovniji, to će pre biti shvaćen kao prevod u doslovnom smislu“, kao što to V. V. Kvjajn aforistično primećuje.⁴

To je i prevod u svom najmanje definisanom obliku, jer sve što je napisano ili odštampano *između* redova na stranici, i to najčešće drugačijim fontom, ne dobija konačni status onoga što je ispisano *na* redovima. Međuredni prevod zahteva da bude, ako ne uklonjen, onda svakako prevaziđen pre nego što postane dostojan počasnog mesta iznad reda teksta. Njegovo podređeno mesto delimično je određeno našim neuništivim predrasudama protiv doslovnosti. Međutim, bilo da je zaista načinjen i prisutan na stranicama knjige ili da ostaje samo koncept, međuredni prevod ilustruje najpoznatiji i najšire rasprostranjen model prevođenja, kao lingvističkog procesa koji se dá podeliti u dve etape: prvu, u kojoj prevodilac prelazi put od izvornog teksta do njegovog „doslovnog“ prevoda, i druge, u kojoj ta prva, privremena verzija prevoda biva redigovana tamo gde je potrebno da bi se dobila konačna verzija za štampu. To nije empirijski model, po tome što opisuje šta se mora desiti u bilo kom činu prevođenja, ali on se ipak poklapa sa iskustvima prevodilaca o prelasku sa prvobitnog, namah pronađenog prevoda reči ili sintagme, ocenjenog ne-

---

⁴ W. V. Quine, „Meaning and Translation“, u: *On Translation*, ur. Reuben A. Brower (Cambridge, Mass., 1959), str. 169.

odgovarajućim zbog toga što je doslovan ili zbog prejakog uticaja originala, na ispravku koja je, nakon razmišljanja, ocenjena „prirodnijom“. Vratimo se na trenutak na *en face* prevod stiha: savršena ilustracija dvoetafnog modela je povremena praksa u kojoj su ponuđene dve verzije prepeva jedna za drugom: prva u prozi ili, u najboljem slučaju, u slobodnom stihu, i nju nudi prevodilac bez literarnih ambicija, ali s odličnim znanjem stranog jezika, koji teži doslovnog prevodu, a druga u vidu gotove pesme koju je napisao pesnik, koji možda ni ne zna jezik originala, već se bazirao na proznom prevodu, koristeći ga kao svoj rečnik. U slučajevima takvog bega od doslovnog prevoda, prevodilac se još više distancira od izvornog teksta, jer je ispravljena verzija njegovog prevoda upravo to – ispravka onoga čega se on sam (ili njegov pomoćnik) već setio, ili što je već zapisao. Prevodilac je zapravo promenio pristup i prešao sa prevođenja usmerenog na izvor na prevođenje usmereno na čitaoca, a taj pomak često vodi neverovatnom libertanizmu među onim teoretičarima ove tematike koji smatraju da recepcija prevoda ima veću važnost od njegove vernosti originalu. Judžin Najda i Čarls Tejber, na primer, koji prilaze prevođenju sa stanovišta prevodilaca Biblije i njihovih apostolskih napora, toliko su verni tom dvoetafnom modelu da zamišljaju prevodioca Biblije sa poznavanjem njenih doktrina, koji prvo stvara svoju doslovnju verziju prevoda, a zatim po potrebi poziva „stilističara“ da ga „dotera“.⁵ Taj opšti redosled, po kome prevod isuviše blizak originalu biva poslat na kozmetičke intervencije, svakodnevno biva ispoštovan u izdavačkim kućama širom sveta, gde se prevodi podvrgavaju istim uredničkim procedurama kao i drugi tekstovi i slobodno bivaju „učinjani prirodnijim“, a da se pri tome izvor ili njegov prevodilac konsultuju vrlo malo, ili se ne konsultuju uopšte. Kao način da se nevernici dovedu na put protestantske pobožnosti Najdin i Tejberov metod može dati izvanredne rezultate, ali ako ga posmatramo kao opšti recept za prevođenje, njegov pragmatizam je uvredljiv. Štaviše, iznenađuje činjenica da takav stav potiče od prevodilaca čiji je izvorni tekst reč Božja, tekst specifičnog autoriteta koji svakako zaslužuje više od nehajnog „doterivanja“.

Ipak, pretpostavka da prevođenje kao proces nadilazi doslovnju verziju koja nije za štampu i približava se uspešnom književnom tekstu zasniva se na još jednoj pretpostavci: da tom prilikom značenje izvornog teksta ostaje netaknuto. Najčešća odbrana „slobode“ u prevođenju oduvek je bio argument da prilikom ispravljanja doslovnog prevoda ništa od značenja nije izgubljeno, a da je nešto dobijeno u oblasti stila. Kada Najda i Tejber i njihovi saradnici „doteruju“ svete spise u misionarske svrhe, pretpostavlja se da tu intervenciju reč Božja preživljava nedinuta. Ona je samo učinjena razumljivijom i prikladnijom za svoju novu publiku nego što bi to bio prevod dobijen činom prevođenja zaustavljenom u prethodnoj etapi. (Najda uzima zdravo za gotovo pretpostavku da je „razumljivost“ vrlina. U tim pitanjima on je modernista, koji bi Bibliju najradije učinio onoliko nedvosmislenom koliko joj to dozvoljava njen neobični prestižni tekstualni status.)

Tradicionalno, argumenti protiv doslovnosti u prevodu daleko su snažniji i ubedljiviji od onih za njega. Tek u drugoj polovini dvadesetog veka, s uplitanjem filozofa jezika u teoriju prevođenja, doslovno prevođenje stiće novi status, još uvek ne kao poželjna odlika gotovog proizvoda prevođenja, već kao jedinstven i jasan pokazatelj problematične

⁵ Eugene A. Nida i Charles R. Taber, *The Theory and Practice of Translation* (Leiden, 1982), str. 157.

prirode samog prevoda. Prevodilac koji je ocenjen kao bukvalista nedovoljno je vešt, baš kao računari u ulozi prevodilaca s kojima se eksperimentiše već godinama i o kojima je nastala čitava kolekcija posprdnih anegdota što bez izuzetka ukazuju na nesposobnost mašine da razreši dvosmislenosti i tako izbegne groteskne bukvalne prevode koje bi čovek intuitivno odbacio. Ali činjenica da književni krugovi vrlo često izjednačavaju doslovni prevod sa neuspehom arogantne mašine da razlikuje homonime još je jedan znak predrasuda protiv doslovnog prevoda kao prevodilačke metode.

Zapravo, kada se raspravlja o teoriji prevođenja neophodno je udaljiti se od uskog književnog konteksta pošto književno prevođenje ima posebne razloge da ignoriše filozofske probleme koji ga prate. Međuredni format nam čini značajnu uslugu time što komplikuje stvari, skreće nam pažnju na posredničku prirodu svakog čina prevođenja i uskraćuje nam iluziju da nastaje odmah, bez pripreme; prevođenje *jeste* proces, ali ne takav da ga treba pojednostavljivati deobom na dve jasno uočljive, hijerarhijski utvrđene etape doslovnog i tečnijeg prevoda. Kao primer međurednog prevoda u praksi okrećem se akademskoj disciplini koja se više od ijedne druge potrudila da pažnju usmeri na pitanje prevoda, a to je etnografija. U pojedinim krugovima etnografija je postala shvaćena kao disciplina koja se više ne interesuje za zavaravajuće opise drugih kultura, već za njihovo „prevođenje“ u oblik nama razumljiv.⁶ Eksplicitni „prevod“ običaja, obreda i verovanja stranog društva više se ne može pogrešno izjednačiti s onim „pravim“. On je verzija ili prikaz druge kulture koji nam je približen zahvaljujući naporima prevodioca, koji sam postaje svejniji vlastitog neizbežnog etnocentrizma.

Možda je preciznije reći gloto-centrizam, jer je posredi činjenica da etnografija svoju građu crpi iz lingvističkog kontakta između etnografa i govornika lokalnog jezika koje je odabrao za „ispitanike“. Paradoksalno, disciplina koja je mnogo doprinela uvećavanju znanja o svetskim jezicima i njihovoj strukturi na Zapadu u mnogo je navrata predstavljala rezultate istraživanja o drugim društvima i kulturama bez ikakve ozbiljne analize načina na koji je građa prikupljena. Ispitanici informacije pružaju ili na svom jeziku ili na jeziku etnografa koji je u poseti njihovoj zajednici, ili na nekom trećem jeziku koji govore obe strane. Etnografija kao izdavaštvo zavisi od celovitosti, razumljivosti i istinitosti čitavog niza verbalnih razmena tokom kojih se etnograf upoznaje sa jezikom koji mu nije mater-

---

⁶ Ili češće, njihovo „tumačenje“. Pokojni ser Edvard Evans-Pričard, učenik Bronislava Malinovskog, imao je velikog uticaja na uspostavljanju ovog stanovišta među britanskim etnografima, a počasno izdanje napisano u njegovu čast, koje mu je uručeno na kraju karijere nosilo je naslov *The Translation of Culture (Prevođenje kulture)*. Citirajući stavove ser Evans-Pričarda o „semantičkim poteškoćama“ s kojima se etnografi suočavaju, ser Edmund Lič dodaje: „Socijalni antropolog na terenu posvećuje svoje napore pokušajima da razume ne samo govorni jezik ljudi s kojima dolazi u kontakt, već i njihov celokupni način života. To je, samo po sebi, problem prevođenja: pronalaženje kategorija koje spadaju u njegove vlastite načine mišljenja, a koje bi se uklopile u sistem činjenica koje primećuje i beleži. Ali to je tek početak. Nakon što je, kao što se i nadao, stekao 'uvid' u primećeno, pred njim je dalje zadatak da prevede taj uvid na jezik za koji s razlogom može da očekuje da će ga njegovi čitaoci, koji ne dele njegova lična iskustva, razumeti“. Lič potom zaključuje da su „socijalni antropolozi loši romanopisci, pre nego loši naučnici“. U: Sir Edmund Leach, *Social Anthropology* (Oxford, 1982), str. 53.

nji. Kada dođe trenutak da taj proces bude preokrenut u suprotnom smeru, te da upiti etnografa budu nazvani prevodom, njemu se ne može dozvoliti isti nivo slobode kakav je dozvoljen književnim prevodiocima. On svoje profesionalno ime stiće drugačije od pesnika, tako što će se što je moguće bliže držati originala, umesto da odstupa od njega i kinđuri ga. Ne može se, dakle, zamisliti bolji kontekst u kojem bismo pobliže ispitali sam proces prevođenja.

Na svu sreću, jedan od najvećih umova etnografije dvadesetog veka bio je neobično svestan problema jezika – Bronislav Malinovski. Sam Malinovski je bio Poljak koji je bio primoran da nauči da čita i piše na engleskom, što nije bila loša priprema za njegov rad na Trobrijandskim ostrvima. U drugom, teorijskom tomu njegove studije pod nazivom *Koralni vrtovi i njihova magija* (*Coral Gardens and their Magic*) on se koristi međurednim modelom prevođenja da bi preneo kako je konačno razumeo kulturu stanovnika ostrva koji su bili predmet njegovog tamošnjeg ispitivanja. Reč je o modelu koji ne koristi dva jezika, već tri: ne samo lokalni kirivinski jezik i engleski, već kirivinski, engleski i treći, posrednički jezik koji ću nazvati jezikom prevođenja. Sledi kratak prikaz oblika u kojem se Malinovski odlučio da štampa primere upotrebe lokalnog jezika, koji daje on sam: „Moraćemo ponajpre da obrazujemo tekstove, sintagme, terminologiju i obrasce na urođeničkom jeziku. Zatim se treba poduhvatiti njihova prevoda. Neophodno je ponuditi prevod reč za reč kako bi se stekao neposredni osećaj za jezik koji slobodan prevod ni u kom slučaju ne može da zameni. Ali doslovni prevod nije dovoljan jer [...] takav prevod naprosto nikada nema smisla”.⁷ Ovde je međuredni prevod izjednačen sa prevodom reč za reč. Ako je takav prevod ikada i prikladan, to je isključivo kada stoji uz originalni tekst, što jedino međurednost dozvoljava. Nadam se da nije potrebno da se bavim „urođeničkom“ komponentom ovog modela, osim napomene da jezik koji se koristi na Trobrijandskim ostrvima Malinovski daje u obliku transkripcije u skladu s našim fonetskim pismom, a kao jezik koji nema pismo on je kontekstualizovan u obliku koji njegovim govornicima nije poznat. Kao čitaoci tog jezika prepušteni smo na milost i nemilost autoru transkripcije, jer ni na koji način ne možemo znati da li oblici i podele reči koje on nudi verno predstavljaju oblike i reči onako kako ih razumeju govornici kirivinskog, ili ih je autor izmenio po svome nahođenju. Međutim, ono što nas zanima jeste svrha davanja doslovnog prevoda pojedinačnih reči, a ne pitanje da li „reč za reč“ precizno opisuje takvu vrstu prevoda (istini za volju, reč za reč je moguće prevoditi samo par reči zajedno, jer ne postoje dva prirodna jezika koji su dovoljno strukturno bliski da bi to dozvolili). Svrha takvog prevoda, otkriva Malinovski, jeste da „omogućiti sticanje neposrednog određenog osećaja za [urođenički] jezik“, ali o kakvom se to osećaju može raditi? Taj se osećaj vrlo brzo javlja kod čitalaca čiji je maternji jezik engleski i govori im da gramatičke i semantičke kategorije koje koriste stanovnici tih ostrva nisu nalik njihovima. „Određeni neposredni osećaj“ za kirivinski prenesen je *na engleskom jeziku*, neobičnom i međurednom, čiji je cilj da pokaže neengleske odlike urođeničkih misaonih procesa. Sledi citat jednog od jednostavnijih primera kako Malinovski uz pomoć svog međurednog jezika prelazi sa lokalnog iskaza na „slobodan“ prevod:

---

⁷ Bronislaw Malinowski, *Coral Gardens and their Magic* (London, 1935), tom II, str. 10-11; nadalje u tekstu navođeno kao CG.

Waga bi-la,	i-gisay-dasi,	boge	i-katumatay-da	wala
canoe he might go	they see us	already	they kill us	just
kanu on bi možda išao	oni nas vide	već	oni nas ubiju	malopre

were a canoe to sail, they would see us then they would kill us directly
 ukoliko bi kanu isplovio, videli bi nas onda bi nas ubili odmah

(CG, str. 14)⁸

Možemo pretpostaviti da ovaj „slobodni“ prevod jeste u potpunosti zadovoljavajuć; on predstavlja prihvatljivu englesku rečenicu koju je odobrio njen autor-prevodilac, i to je jedini test koji smo u mogućnosti da na nju primenimo. Ali šta je sa provizornom, međurednom verzijom urođeničkog iskaza, pripremnom etapom iz koje je nastala konačna slobodna verzija prevoda? Ona koristi poznate engleske reči, ali njihov redosled nije prihvatljiv niti se može sasvim razumeti, ona nagoveštava značenje, da bi ga ipak uskratila. Ona zahteva stručnu korekciju. Opravdanje za ovaj loše formiran niz engleskih reči jeste to što on najpribližnije opisuje niz urođeničkog jezika. Efekt otuđenja koji ima međuredni jezik Malinovskog uočljiv je odmah, kada on koristi englesku imenicu *Canoe* (*kanu*) bez određenog ili neodređenog člana ispred nje (i bez velikog početnog slova koje začudo postoji u urođeničkoj verziji i unosi zabunu; isto važi za interpunkciju, za dva zareza koji postoje u izvoru, ali su izbrisani iz engleskog prevoda, a jedino bi tamo mogli da pripadaju). *Canoe* zauzima poziciju subjekta (odnosno poziciju koja je u engleskom rezervisana za subjekat) i u rečenici na urođeničkom jeziku i u međurednom prevodu, ali je u međurednoj verziji uvedena i zamenica u ulozi subjekta („he“, „on“), čime ponovo bivaju narušene engleske gramatičke norme. Razlog tome je činjenica da glagolski oblici kirivinskog zahtevaju ličnu zamenicu i da su imenički oblici obeleženi kategorijom roda. Oblik modalnog glagola *might* koji koristi Malinovski odgovara prefiksu *b-* koji, kako on objašnjava, ukoliko se doda na ličnu zamenicu *i*, menja obeležja kirivinskog glagola na nekoliko načina, tako što ga, „vrlo grubo rečeno“, pretvara u oblik futura, izražava „ideju potencijalnosti“, ili ga preinačava u oblik koji odgovara našem imperativu. Englesko *might* izabrano je da predstavi taj skup formalnih mogućnosti, a za njihovo opisivanje Malinovskom je potrebno nekoliko redova.

Uzdržaću se od daljih komentara o ovoj konkretnoj međurednoj verziji; poput svih sličnih verzija, ona je u skladu sa njegovom ranijom konstatacijom da „takav prevod naprosto nikada nema smisla“. Ali mora li zaista međuredni prevod biti besmislen, ili je on besmislen upravo zbog namere samog prevodioca? U slučaju Malinovskog, možemo se s pravom zapitati u kojoj su meri njegovi doslovni prevodi reči urođeničkog jezika određeni svojim (usmenim) izvorom, a u kojoj meri odražavaju izbor prevodioca rešenog da po svaku cenu dokaže svoje pretpostavke. Tehnika prevoda primenjena u *Koralnim vrtovima i njihovoj magiji* jeste tehnika kojoj smo odvajkada bili izloženi u školi, na časovima klasičnih jezika. U Engleskoj je bila poznata kao „analiza rečenice“⁹ (u američkim su školama, kako saznajem, to zvali drugačije) i podrazumevala je isti dvostruki čin prevođenja, prvo stvaranje verzije

⁸ „Slobodne“ verzije lokalnih iskaza Malinovski daje u prvom tomu dela, a ne uz međuredne verzije, čineći njihovo poređenje prilično zahtevnim.

⁹ Engl. *construe*, misli se na morfosintaksičku analizu. (*Prim. prev.*)

„reč za reč“ neke rečenice na latinskom ili grčkom, a zatim njeno prepravljjanje u englesku rečenicu prihvatljivog značenja i fluentnosti. To je uvek bila samo usmena vežba i međuredni prevod je davan usmeno, nikada pismeno. Rutinsko pitanje nastavnika kojim bi reagovao na njegovu upadljivu neprihvatljivost u engleskom bilo je: „A šta to znači?“ Prikladna izvedba takve analize podrazumevala je stoga stvaranje doslovnog prevoda koji *upadljivo* nema smisla. Pametan učenik koji bi požurio i odmah prešao na stvaranje tečnog prevoda bivao je opomenut zbog toga što je izostavio neophodnu etapu prevodilačkog procesa. Svrha nepotrebne doslovne verzije bila je da se pokaže formalno razumevanje rečenice na jeziku originala, njene gramatičke i semantičke strukture: da se pokaže poznavanje načina na koji latinski ili grčki formalno funkcionišu. Posledica primoravanja na taj početni korak bilo je otuđenje, koje je otklanjano kada bi specifičnosti latinskog bile zamenjene odlikama prihvatljivog engleskog jezika. Ironija je u tome što je Malinovski tako pažljivo sledio te prastare pedagoške metode u *Koralnim vrtovima i njihovoj magiji*, s obzirom na to da, kao neko ko se profesionalno susreće sa stranim, ali živim jezicima, on u svojoj knjizi vrlo oštro kritikuje „tipičnog filologa i njegovu čvrsto ubeđenje da jezik postaje zaista lep i počan – etički, logički i estetski vredan – kada je mrtav“ (CG, str. VIII).

Bilo da se koristi u učionici ili prikazu koji etnograf nudi o svome terenskom radu, prevod reč za reč predstavlja pedagošku prisilu, a ne prepoznatljivu empirijsku etapu u procesu prevodjenja. U pitanju je model koji nosi oznaku „samo za prikazivanje“. Svojom upadljivom neprikladnošću ili nepotpunošću, on ukazuje na nešto izvan sebe, na „slobodan“ ili „prirodan“ prevod koji sledi, prihvaćen kao pravilno sastavljena rečenica našeg maternjeg jezika. Malinovski stvara svoje dovršene prevode sistematično prerađujući one međuredne, prvo dajući „komentar o gramatici“ datog iskaza na urođeničkom jeziku, što se donekle očituje i razdvajanjem reči na sastavne delove, da bi se naglasile kirivinske vrste reči i njegova morfologija, a zatim „kontekstualnom konkretizacijom značenja“, i tom prilikom razne nejasnoće i dvosmislenosti sadržane u međurednoj verziji bivaju razrešene, a njene besmislene engleske reči pravilno sintaksički složene. Ceo taj poduhvat ide u prilog empirijskoj teoriji značenja koju zastupa Malinovski, prema kojoj su „reči deo radnje i jednake radnjama, pa se njihovo značenje može definisati u skladu sa iskustvom i sa situacijom“ (CG, str. 9). Prema tome, da bismo zaista shvatili šta su trobrijanski ispitanici prethodno rekli Malinovskom, potrebno nam je vođstvo etnografa, čije će vlastito stečeno znanje o urođeničkoj kulturi dati konačni izgled nagoveštajima iz međuredne verzije. To je nesumnjivo tradicionalno viđenje prevodiočevog zadatka, kao nekoga posvećenog tome da izvor sa kojeg prevodi bude u potpunosti shvaćen, naglašavajući ili analizirajući pojedine manje razumljive elemente u njemu. Prevodilac je po prirodi stvari tumač, pozvan da pruži ono što su najveći umovi među ranijim teoretičarima u Engleskoj navodili kao Prvi princip prevodjenja: „Kompletan prepis ideja sadržanih u originalnom delu“.¹⁰ Trodelni model prevodjenja koji Malinovski nudi u *Koralnim vrtovima* mimetičke je, pa i dijegetičke prirode, jer on nudi sažetak vlastitog iskustva stečenog na terenu, gde je prvobitno nerazumevanje s kojim se susreće sa urođeničkim jezikom, malo ili nimalo poznatim, vremenom zamenjeno znanjem zasnovanim na definicijama i objašnjenjima

¹⁰ A. F. Tytler, Lord Woodhouselee, *Essay on the Principles of Translation* (London, 1907), str. 9.

ključnih termina do kojih je došao nakon razgovora sa svojim ispitanicima.¹¹ Isti je slučaj sa nama, njegovim čitaocima: iskazi na urođeničkom jeziku nerazumljivi su nam i ostaće u velikoj meri takvi, pošto ništa nećemo dobiti ako ih naučimo. Njihovo prisustvo, međutim, pokazuje da je ovaj etnograf savesniji i metodičniji od većine svojih kolega, čiji uobičajeni pristup nije bio da citiraju cele rečenice ili nizove rečenica urođeničkog jezika, već samo određene ključne termine, izabrane zbog svoje slikovitosti ili naročite „nprevodivosti“, koji samim tim odlično ilustruju poteškoće s kojima se etnograf susreće. Kod Malinovskog te su poteškoće predstavljene u vidu njegovih međurednih engleskih prevoda, čija je svrha da reprodukuju iskaze na urođeničkom jeziku koje on sam opisuje kao „telegrafske“. Kao što vidimo iz tipičnog primera koji je naveden, međurednoj verziji nedostaju veznici za koje možemo biti sigurni da će biti dodati kada nam Malinovski ponudi „slobodni“ prevod, kako bi učinili rečenicu u potpunosti razumljivom. Zašto ih izostavlja u međurednoj verziji? Zato što, piše on, „želi da čitalac dobije što bližu sliku jednostavnih spojeva reči kirivinskog jezika“ (CG, str. 27). Tačnije, on ne želi samo da izvorni govornici urođeničkog jezika zvuče neobično, već i naivno, u skladu s našim vlastitim lingvističkim očekivanjima, jer na osnovu asindetske prirode njihovih iskaza zaključuje da je prosto nemoguće prepoznati logičke odnose između susednih elemenata rečenice. Možemo pretpostaviti da izvorni govornici kirivinskog taj jezik ne doživljavaju kao asindetski, već da Malinovski želi da doživljava tog jezika koji on ima kao stranac bude shvaćen kao njegova suštinska osobina. Ako pretpostavimo da su opseg i mogućnosti koje taj jezik nudi korektno predstavljeni u međurednim prevodima, on će neminovno delovati kao instrument lingvistički nerazvijen, pa i vredan prezira, ali možemo se prisetiti i još jedne lakonske Kvajnovice izjave, da „zbog obecnog prevoda izvorni govornici mogu zvučati neobično koliko god je nekome volja“.¹²

Međuredni prevod, onako kako ga praktikuju Malinovski i generacije nastavnika klastičnih jezika, ne sme da reprodukuje prirodan jezik i tečan iskaz; naprotiv, on je sličan jezicima posrednicima, poput pidžina, nastalih u sličnim kontekstima da bi u praksi premostili jaz između postojećih jezika. Ali kao i kod pidžina, zaključak koji se nameće jeste da je jedan od tih jezika, i to naš, leksički bogatiji i sintaksički napredniji od drugog, te da komunikacija sa govornicima drugog jezika zahteva intelektualni kompromis s naše strane. Cilj jezika posrednika koji koristi Malinovski nije da bude jedan od ta dva jezika, već da bude engleski zamaskiran u odoru kirivinskog. Pravila koja on poštuje prilikom osmišljavanja ovog jezika teže da dekontekstualizuju iskaze na lokalnom jeziku.¹³ On je te iskaze prvo čuo i zabeležio u kontekstu u kojem su bili savršeno razumljivi, tačnije, izgovorili su ih, u datoj prilici, lokalni stanovnici, jedan ili više njih, odgovarajući na određena pitanja koja im je postavljao. Međutim, kada su odštampani na papiru, iskazi obično prelaze u

¹¹ Malinovski se u nekoliko navrata dotiče svojih kontakata sa lokalnim ispitanicima iz redova ostrvljana u delu *A Diary in the Strict Sense of Term* (London, 1989). Čini se da je veći uspeh postizao sa muškarcima s kojima je razgovarao i da je u njih imao više poverenja. O ženama piše sledeće: „Pokušavam da razgovoram s njima, a one beže ili lažu“ (str. 140). On, međutim, ne govori kako je znao da ga lažu, niti zbog čega je imao toliko poverenja u muškarce.

¹² W. V. Quine, *Word and Object* (Cambridge, Mass., 1960), str. 58.

¹³ Pokušavam da ispoštujem uobičajenu distinkciju između *iskaza* i *rečenice*, pri čemu je prvi verna zabeleška realizacije ovog drugog, koji spada u domen gramatike datog jezika.

rečenice, čak i kada su deo diskursnih celina. Gube se gestikulacija i intonacija koji nose deo značenja, kao i sve druge okolnosti koje su u datom trenutku olakšavale razgovor, odnosno verbalnu razmenu sa posetiocem. Malinovski se nalazi u situaciji u kojoj se našao svaki prevodilac: on pred sobom ima tekst koji, da bi bio preveden na adekvatan način, zahteva smeštanje u kontekst. Etnograf, naravno, ima mnogo više sreće nego drugi prevodioci, jer on poznaje *upravo* taj kontekst i može ga, nakon što je nesrećni međuredni trenutak prevaziđen, rekonstruisati iscrpnošću svojih komentara, objašnjavajući citirane empirijske dokaze, dok oni ne postanu sinteza znanja stečenog tokom meseci ili godina provedenih na terenu.

Ali kako funkcioniše dekontekstualizacija i šta to Malinovski mora da izvede između redova da bi nam pokazao da nam je on preko potreban? Njegov metod, gde god je to moguće, jeste da pruži jedan engleski termin za kirivinski termin, i to isti engleski termin za isti kirivinski termin; ti engleski termini stoga ne funkcionišu još uvek kao prevodi, već kao, kako ih on naziva, „mnemonička pomagala“, ili „aides-mémoires“. Oni kao takvi izazivaju – u umu Malinovskog, ne našem, jer ne znamo ništa o kirivinskom – asocijaciju na termin na urođeničkom jeziku, pri čemu je taj termin neverovatno ograničen u svom engleskom značenju. Tek nakon što je termin kontekstualizovan ta ograničenost biva razrešena i postaje jasno da je kirivinski označitelj zapravo vrlo semantički fleksibilan. „Mnemonička pomagala“ znatno unižavaju njegove urođeničke ispitanike na međurednom nivou. Korenite promene dešavaju se između međuredne i „slobodne“ etape prevođenja. U navedenom primeru, sintagma koja podseća na pidžin i koja je data u međurednom prevodu „canoe he might go“ („kanu on bi možda išao“) (koga ovo ne podseća na „gos'n Kerc – on umreo“?), postaje u slobodnom prevodu „were a canoe to sail“, „ukoliko bi kanu isplovio“, gde je modal *might* („bi možda“), prvobitno upotrebljen iz nužde, zamenjen istančanijim kondicionalnim oblikom *were ... to* („ukoliko bi...“). Ovo je svakako preterivanje, jer Malinovski prevodi rečenice koje su mu prenesene *usmeno*, a „Were a canoe to...“ („Ukoliko bi kanu...“) nedvosmisleno pripada pisanom registru engleskog jezika. Imenica „kanu“ približena nam je i odomaćena dodavanjem neodređenog člana, glagol *go* („ići“), opštijeg značenja, sveden je na *sail* [ovde: „isploviti“ – *Prim. prev.*] koji je prikladniji u datom kontekstu, a primeri koje Malinovski navodi obiluju takvim intervencijama. Prelaz sa *go* na *sail* naročito je provokativan. Na osnovu čega je, treba se zapitati, Malinovski zaključio da izvorni glagol *-la* treba prvo prevesti glagolom opšteg značenja kakav je *go*, „ići“, pre nego što se ponudi uže značenje *sail*, „isploviti“? Jer pomenuti kirivinski glagol ima nekolicinu upotreba, i samim tim mnoštvo mogućih konteksta u kojima se može upotrebiti; „ići“ je, prema tome, ponuđeno kao njegovo „osnovno“ značenje. Ali osnovno za koga? Međuredno „ići“ je oblik koji nameće prevodilac, jer se čini da izvornom jeziku nedostaje oblik koji bi opisao opšti koncept kretanja i precizno odgovarao engleskom *go*, a da umesto toga postoji drugačija kategorizacija tog semantičkog polja koja se može grubo opisati kao „udaljevanje od“. Ono što Malinovski pokušava da postigne svojim metodom nametnutog uopštavanja jeste da njegovi čitaoci počnu da „razmišljaju na urođeničkom jeziku“, ali uz pomoć engleskih reči. To je kontradiktorna težnja, kao što pokazuje varljivost njegovog međurednog prevoda. Ali Malinovski greši samo utoliko što od tog formata očekuje previše, što ga pogrešno smatra svojevrsnim *metodom* prevođenja.

Međuredni prevod je iznenađujuće zavodljiv format jer nagoveštava da bi mogao pred nama materijalizovati onaj hipotetički međujezik za koji su zdravorazumski modeli prevođenja oduvek pretpostavljali da postoji. Zdrav razum je u pitanjima prevođenja odlučno platonistički nastrojen, pri čemu se platonizmom ovde smatra filozofsko verovanje da su značenja celine koje ne zavise od rečenica na različitim prirodnim jezicima u kojima ih srećemo, i samim tim ih nadilaze. Platonisti imaju rešenje problema prevođenja: prirodni jezici možda imaju malo ili nimalo zajedničkih označitelja, ali mogu i dalje deliti označenike, pa ista značenja mogu biti izražena različitim rečenicama na različitim jezicima. Ti transcendentni entiteti mogu, dakle, da se materijalizuju u mnogim, možda i svim prirodnim jezicima, a zadatak prevodioca jeste da ih prepozna u jeziku originala i odatle ih prenese na ciljni jezik. Iz tog je razloga najcitiraniji zagovornik zdravog razuma u engleskom, Samjuel Džonson, napisao o prevodiocima da „stoga zaslužuje svaku pohvalu onaj ko može da pruži izvedbu istovremeno vernu i prijatnu, ko može da prenese iste misli sa istom istančanošću i ko, kada prevodi, ne menja ništa do jezika“.¹⁴ „Ništa do jezika“ zvuči sasvim razumno, sve dok se neko ne zapita šta postoji *osim* jezika. Ili još bolje, šta postoji nakon što je prevod izrađen, osim dva teksta, originala i prevoda? Jedino je platonista spreman da između njih pretpostavi postojanje nečega trećeg, apstraktnog ili konceptualnog, što samo po sebi valjda ni nije tekst, ali se dá razlikovati i od jednog i od drugog teksta pred nama, i što se dá koristiti kao merilo pri utvrđivanju da bi se utvrdilo u kojoj su meri ti tekstovi sinonimni.

Ali šta biva ako odbacimo tu zgodnu apstraktnu kategoriju, taj „jezik misli“ koji nije jednak nijednom prirodnom jeziku, a opet ih sve oblikuje? Savremene filozofije jezika, bilo evropske ili angloameričke, odlučno se tome protive. Od hladnih i racionalnih nominalista, od Kvajna i Žaka Deride, naučili smo da s podozrenjem posmatramo sve za šta se tvrdi da postoji *između* jezika, i samim tim, da podozrevamo i od bilo koje teorije koja pretpostavlja da proces prevođenja podrazumeva prolazak kroz „čisti“, neznakovni, središnji jezik. Strogi empirizam nam dozvoljava da priznamo da postoje samo dva jezika, izvorni jezik i ciljni jezik,¹⁵ koji nemaju zajedničkih označitelja, a takvo shvatanje suštinski menja način na koji se o prevodu misli. Pitanje šta je prevod preispitano je i ponovo postavljeno. Umešto naivne pretpostavke da se prevodioci bave semantičkom špedicijom i da im je posao transport dokazano identičnih značenja iz jezika u jezik, sada se jedino možemo zapitati da li dve rečenice na dva različita jezika „znače isto“, a to će u najboljem slučaju biti procenjeno približno, procenom zasebnih funkcija tih rečenica u njihovim jezicima. Empirista nema potrebu za zamenjenim *značenjem*, više nego sumnjivom reifikacijom koja lako odvodi um u zabludu. U jednom od svojih najuticajnijih eseja o „Dve dogme empirizma“ Kvajn preispituje značenja kao „međuentitete, koje možemo mirne duše ostaviti po strani“.¹⁶ Zna-

¹⁴ Samuel Johnson, *The Idler*, br. 68-69 (London, 1759), str. 120.

¹⁵ Ovo su termini koje po pravilu koriste teoretičari prevoda. Termin *ciljni jezik* ne samo što je ružan [engl. *target* znači i „cilj“ i „meta“ – *Prim. prev.*], već kao da smešta prevodioca u nekakvo ekstra- ili prelingvističko stanje u kojem mora ostati sve dok ne uspe da pronađe prave reči koje bi odgovarale onima u jeziku izvora. Ideja o postojanju „cilja“ ka kojem se hrli prilikom prevođenja navodi na pomisao da je prava reč već „tu negde“, samo je treba pronaći. Ali gde je „tu negde“?

¹⁶ W. V. Quine, „Two Dogmas of Empiricism“, u njegovom delu *From a Logical Point of View* (New York, 1963), str. 22.

čenja nisu referenti, nisu fizički predmeti izvan jezika, kao što prevodioci vrlo dobro znaju, jer prevodilac i jeste uposlen da pruži niz reči svog sopstvenog jezika, a ne zbirku predmeta na koje ukazuje original. Jedini legitimni odgovor na pitanje šta određena rečenica znači jeste druga rečenica na istom (ili u slučaju prevoda, na drugom) jeziku. Taj proces semantičke zamene ili rafiniranja može se odvijati do u nedogled, a sama koncepcija prevoda može se redefinisati kao nešto što spada u, Kvajnovim rečima, „sinonimiju književnih formi“.

Postoje entiteti nalik značenju koje bi bilo zgodno eliminisati iz bilo koje teorije prevodjenja i na tekstualnom nivou: ono što je obično poznato kao „smisao“ teksta. „Smisao“ je značenje ispisano velikim slovima, značenje koje je shvaćeno kao odlika celokupnog teksta o kojem se raspravlja. Dâ se, međutim, primetiti da je „smisao“ nekog odlomka ili, još čudnovatije, celog teksta gotovo uvek ono zbog čega prevodioca kritikuju da je podbacio i što nam nije pružio; to je nešto neverovatno neuhvatljivo, iako moramo pretpostaviti da je onaj koji se žali da se „smisao“ izvornog teksta negde denuo u prevodu u stanju da pruži dokaze o njegovom prisustvu u originalu. A opet, „smisao“ je oduvek stajao nasuprot onom drugom pojmu, „doslovnom značenju“ teksta, a prevodilac koji je na udaru kritike jer je prevodio isuviše doslovno jeste prevodilac koji sa sigurnošću neće uspeti da prenese „smisao“. Pojam „smisla“ naprosto ponovo uvodi ključni pojam slobode kao garantovanog prava prevodioca, a u svome uzvišenijem, manje opipljivom obliku, on postaje „duh“ teksta, onaj entitet koji se većito protivi inerciji „slova“: kao entiteti, i „smisao“ i „duh“ nadilaze tekst i podižu nas ponovo na utopijsku ravan „čiste“ prevodivosti, gde prevodilac ima privilegiju stupanja u neposrednu komunikaciju sa svojim izvorom, a da ne mora da trpi upadljive boljke doslovnosti.

Na toj višoj ravni, usred zelenog, bezbrižnog krajolika transcendentnih označenika, radikalna neodređenost prevoda za koju se zalaže Kvajn više ne stoji: kada bi kojim slučajem zec odjednom iskočio u begu, a lokalni stanovnik u prolazu uskliknuo: „Gavagai!“, ljubopitljivi govornik engleskog uspeće da ustanovi da van svake sumnje taj izraz na lokalnom dijalektu ima identično značenje kao engleski usklik „Gospode, zec!“ i da nije u pitanju nikakav samovoljni odgovor na isti stimulus. Kvajnova teza o neodređenosti u krajnjoj je liniji toliko radikalna da ne ostavlja mogućnost čak ni da ustanovimo stimulus, sam po sebi nestabilan „događaj“ koji se javlja van jezika i stoga otvoren za različita tumačenja na različitim jezicima. Svakog bi prevodioca uznemirilo podsećanje na to da čak i „događaji“ na ovom svetu zavise od jezika, da ne postoje, kao što insistira Kvajn, unapred određene „činjenice stvari“. Ne postoji stoga neki prostor „tamo negde“ gde bi se izvor i njegov prevod mogli dovesti u vezu uz apsolutnu sinonimiju referencije.

Polazeći sa drugačijeg filozofskog stanovišta, Derida je učinio koliko i Kvajn da dokaže neodređenost prevoda i da nas navede da podelimo njegovo istinsko uživanje u saznanju da ne postoji način da se konačno zaustave semantičke promene. Za njega ne postoji ni shvatljiv beg od prirodnog jezika. Pitanje prevoda prisutno je u većini njegovih spisa, kao što se i dâ očekivati, jer da je prevod moguć u svom „čistom“ obliku, njegova bi se filozofija jezika i značenja urušila. Lekcija iz Deridinog antiplatonizma ide do krajnjih granica: ona nalaže da „čist“ prevod, ili integralni prenos značenjâ iz jednog jezika u drugi nije moguć jer nije zamisliv, pošto ne postoji način da utvrdimo da je do njega došlo. Na kojem bi jeziku to konačno moglo biti pokazano? Zablude u prevodu nastaju zbog „ponovljivosti“

lingvističkih znakova, čije nas neprekidno ponovno pojavljivanje i ponavljanje navode na zaključak da su „idealni“, da su suštine koje nadilaze svoje različite manifestacije. Upravo je tu zabludu Derida odlučno odbacio još u svojim ranim raspravama o Huserlu, koga optužuje da je i sam Bitak odredio kao idealnost, ili ponovljivost, a Istoriju kao „prenošenje i ponovno oživljavanje izvora“.¹⁷ Njegova vlastita filozofija apsolutno stroge, progresivne temporalnosti, koja ne dozvoljava postojanje „čistog“, prustovskog poistovećivanja stimulusa iz sadašnjosti sa „istim“ stimulusom iz prošlosti, podriva huserlovska shvatanja prirodnih jezičkih oblika kao idealnosti i samim tim savršenih ponovljivosti. Kao empirista koji se opire bilo kakvoj postavci shvatljive transcendencije stvarnih jezičkih događaja, Derida ne može da prihvati mogućnost postojanja „čistog“ prevoda, smatrajući da treba umesto toga govoriti o „transformaciji“, što je manje dvosmislen koncept: „Nikada nećemo morati, a zapravo nikada nismo ni morali, da se bavimo ‘prenošenjem’ čistih označenika koje označiteljski instrument – ili ‘sredstvo’ – ostavlja netaknutim i neiskvarenim, iz jezika u jezik, ili unutar jednog te istog jezika“.¹⁸ Za Deridu svaka stvarna manifestacija jednog ili više znakova jeste istorijski događaj u vremenu i prostoru i neminovno se razlikuje od svake druge slične manifestacije. On odbija da prihvati bilo kakvo nemarno prepuštanje onome što prezirivo naziva „beda neograničenog ponavljanja“.¹⁹

Oči u oči s ovako neprijateljski nastrojenim nominalizmom, šta reći o međurednom vidu prevođenja, koji pretenduje da iznađe oblike reči što bi iscrtili ubedljiv put između jednog i drugog jezika preko semantičke praznine koja ih naizgled večito razdvaja? Moram da istaknem da su u ovom krajnje skeptičnom misaonom okruženju pojam međurednosti i pojam doslovnosti koji je s njim povezan vredniji nego ikada. Pironisti nalik Kvajnu i Deridi ne teže da spreče nastavak prevođenja, kao aktivnosti koja igra ključnu ulogu u širenju znanja i kulture; niti će aktivan prevodilac odustati od prevođenja ili se snužđiti nad saznanjem da je „čist“ prevod u teoriji nemoguć. Postoji nešto što nazivamo „prevodom“ čak i ako ne možemo biti sasvim sigurni šta je u pitanju. Ovi filozofi su zapravo um teoretičara prevoda usmerili baš na one skrivene kutke na koje treba da bude usmeren, na prostor između, koji Derida sardonično naziva „međuzraz“ (*entr’expression*). Međurednost upućuje um upravo u tom pravcu. Taj nas format navodi da se zapitamo nad onim što se zbiva tokom čina prevođenja, u trenucima kada se prevodilac oseća kao da se nalazi između jezika; ili da još dublje preispitamo da li su same reči „između jezika“ razumljive.

Eksperimenti koji usmeravaju zaključke u određenom pravcu poput onih koje je vršio Malinovski u knjizi *Koralni vrtovi i njihova magija* makar pokazuju da međuredni jezik, kao engleski jezik koji se pretvorio u lokalni jezik, ne može imati smisla. Možda se čini da je slučaj koji Malinovski opisuje ekstreman, da je on neko ko pokušava da posreduje između dva krajnje nekompatibilna prirodna jezika. Da je svoje istraživanje vršio u Provansi ili Tiroli, a ne u najdaljim krajevima Melanezije, Malinovski bi imao jednostavniji zadatak, a njegovi prevodi francuskog ili nemačkog koji je čuo u razgovoru sa lokalnim ispitanicima

¹⁷ Citirano prema: Žak Derida, *Glas i fenomen: uvod u problem znaka u Huserlovoj fenomenologiji*, prev. Zoran Janković, Istraživačko izdavački centar SSOS, Beograd, 1989, str. 74 i *passim*. (Prim. prev.)

¹⁸ Jacques Derrida, *Positions* (Paris, 1972), str. 31, na engl. preveo autor teksta.

¹⁹ Jacques Derrida, *Edmund Husserl's 'Origin of Geometry': An Introduction*, prev. John P. Leavey, Jr. (Stony Brook, 1978), str. 102.

bez sumnje bi bili daleko bliži pravilno formiranom engleskom nego što su to njegove verzije kirivinskog. Razlika je ipak samo u meri, ne i u vrsti: nemoguće bi bilo da *ne* postoji prostor između dva jezika u koji se mogu umetnuti međuredni prevodi koji bi ukazali na nemogućnost tih jezika da se poklope, bilo formalno ili semantički.

Međuredni vid prevođenja ima, štaviše, svojih prednosti, hteli ili ne hteli mi da poverujemo u postojanje apstraktnog, „čistog“ jezika misli. Ako bi, nasuprot tvrdnjama nominalista, takva hipoteza bila dozvoljena, onda bi međuredni jezik mogao pokušati da ukaže na svoje hipotetičke oblike, kao što je Malinovski pokušao da ukaže na njih procesom dekontekstualizacije. Takav poduhvat danas bi mogao da se osloni na nalaze gramatičara koji slede Čomskog, čija su ih istraživanja sintakse navela na to da postuliraju strukture, ako ne „iza“, onda „ispod“ empirijskog nivoa stvarne upotrebe jezika, da prizovu u pomoć stanovnike lingvističkih dubina kao „prerečenične strukture apstraktnije vrste“.²⁰ Ako su strukture koje čine osnovu jezika univerzalne, ili zajedničke svim pripadnicima ljudskog roda, one svakako mogu da obrazlože zdravorazumsko shvatanje da određeni ljudski misaoni procesi slede utvrđena pravila samim tim što su ljudski, odnosno da su biološki uslovljeni; a pošto je tako, na nekom prikladno apstraktnom nivou možemo tvrditi da su „jezici“ idealno međusobno prevodivi. Ispostavlja se, međutim, da taj nivo u tolikoj meri zavisi od apstrahovanja i matematizacije da možemo pasti u iskušenje da odbijemo da uopšte priznamo da je reč o jeziku. Štaviše, pitanje po kojim kriterijumima je moguće nedvosmisleno izjednačiti jednu takvu strukturu sa drugom ostaje, čini se, nerešeno. Ipak, tvrdnje racionalističkih filozofa jezika poput Džerolda Kaca da „svaka ljudska jezička zajednica ima isti skup mogućih misli“²¹ ohrabriće one koji istrajavaju u mišljenju da je prevod odrediv.

Kacova vrtoglava hipoteza o „istom skupu mogućih misli“ veoma je blizu dosetljivoj, zatupljujućoj fantaziji koju je izmislio Borhes u svojoj pripovesti „Vavilonska biblioteka“, čiji naslov otvoreno objavljuje da je to prilog teoriji prevođenja. Ali Borhesova biblioteka, za razliku od Kacove teorije jezika, ne ostavlja mesta apstrakcijama; to je užasno raširen prostor u kojem su „moguće misli“ konačno materijalizovane (uz ogroman broj nizova označitelja koji uopšte nisu misli). Biblioteka je, međutim, uprkos svojoj svekolikoj veličini, zavisna od jezika, jer sadrži jedino moguće kombinacije materijalnih znakova sistema nekog pisma (ograničene arbitrarnim pravilima kombinovanja koja su Borhesu nametnuta). Negde na policama Vavilonske biblioteke stoje sve moguće misli na svim prirodnim jezicima koji dele taj sistem pisma. Ako ste idealista, možete s pravom tvrditi da određena izdanja u biblioteci i pojedini odlomci iz nekih drugih izdanja čine „čiste“ prevode jedni drugih.

²⁰ John Lyons, *Semantics* (Cambridge, 1977), str. 393. Pomen „prerečeničnih struktura“ može se upravo u ovoj izvanredno lucidnoj i sveobuhvatnoj knjizi na zanimljiv način uporediti sa Lajonsovim prizivanjem tzv. „propozicijskog jezika“. Npr. „Želimo da budemo u mogućnosti da kažemo [...] da rečenice ‘Pada kiša’, ‘Padala je kiša’ i ‘Padaće kiša’ sve izražavaju istu propoziciju (naime, ‘Padati kiša’)“ (str. 469). Međutim, „Padati kiša“ je rečenica engleskog jezika, koja se tipično pripisuje neobrazovanim govornicima sa sela, a svako je u stanju da razazna da se radi o nepravilnoj, priprostoju verziji rečenice „Pada kiša“. Da li takvi govornici u stvari o jeziku znaju nešto što mi ne znamo, pa su u stanju da govore iskazujući propozicije?

²¹ Jerrold J. Katz, „Effability and Translation“, u: *Meaning and Translation*, ur. F. Guenther i M. Guenther-Reutter (London, 1978), str. 219.

Međutim, izdanje koje nedostaje jeste ono koje sadrži ekstralingvistički dokaz da je ta „čistota“ prevoda apsolutna.

Ali ako „čist“ prevod nije čak ni zamisliv, on ostaje poželjan: poželjan zato što ga Derida smatra „nezamislivim“. Šta god postigli prevodom, on ne uspeva da se približi idealu sinonimije neuhvatljivom samom po sebi, gde je *neuhvatljivo* romantična, deridijanska verzija Kvajnov naučnije kategorije *neodređenog*. Međutim, suočeni s tom konačnom neodredivošću ili antifundacionalizmom, možemo se i dalje upustiti u prevođenje oslanjajući se na pretpostavku da su ljudska bića iz različitih kultura i okruženja psihološki dovoljno nalik jedna drugima, te da će i njihovi jezici biti približno nalik; neka zajednički ljudski način postupanja bude, kako nagoveštava Vitgenštajn, onaj „sistem odnosa pomoću koga mi sebi tumačimo jedan strani jezik“.²² Takozvani „radikalni“ prevod, sa jezikā o kojima ne znamo ništa (čak ni to da su zaista u pitanju „jezici“: šta ako se, recimo, ispostavi da je *gavagai* jedini zvuk koji je Kvajnov lokalni ispitanik u stanju da proizvede, reagujući na bilo koji stimulus?) sam je po sebi hipotetička aktivnost, sredstvo kojim se filozof služi da bi presekao metafizičke veze za koje bismo inače poverovali da garantuju idealnu prenosivost misli između prirodnih jezika, ali i da bi svaki pojedinačni jezik postavio kao nezavisan u odnosu na bilo koji drugi.

Jezici se mogu približiti jedan drugom, ali se ne mogu stopiti; upravo se u činu prevođenja očituje njihova razdvojenost. Ili bi trebalo tada da se očituje. Pa ipak, najuspešnijim smatramo onaj prevod koji ne sadrži nikakve dokaze o razdvojenosti jezikā, već jedino o izvornom tekstu bez greške prilagođenom ciljnom jeziku, odnosno konačno prikriivenom. U prevodima koji su okićeni s najviše pohvala i nagrada nema ni nagoveštaja međurednosti, jer bi međurednost značila da je prevodilac dozvolio interferenciju jezika originala, a ko se još za to zalaže? Neko bi trebalo to da učini. Argumenti u prilog takvoj interferenciji ukazuju na to da bi ona, upotrebljena mudro, mogla da predstavlja časno odbijanje prevodioca da prilagodi izvorni tekst kulturi jezika na koji prevodi; mogla bi da učini vidljivim prostor između jezikā u kojem je prevodilac zarobljen. Prevodilac uhvaćen između redova očekuje da će svoje bekstvo izvesti put izvornog teksta, pre nego put svoga krajnjeg čitaoca. Interferencija u obliku u kom nam je poznata ne javlja se s namerom i ona se uvek tumači nekompetentnošću prevodioca i nemarom njegovog urednika. Namerna, voljna interferencija, dosledno ispraćena, bila bi nešto potpuno drugo – skretanje pažnje na neumitan posrednički status jezika prevoda. Međuredni jezik ne mora biti snishodljivo primitivan kakvim ga je učinio Malinovski; on mora jedino da omogući nekim „čisto“ neprevodivim karakteristikama sintakse i leksikona izvornog jezika da budu vidljive u prevodu. Međuredni engleski jezik uvek će biti engleski, ali ne *sasvim* poznat engleski, pri čemu njegove neobičnosti služe tome da pokažemo da smo svesni izvedene prirode onoga što čitamo.²³

²² Citirano prema: Ludvig Vitgenštajn, *Filosofska istraživanja*, prev. sa nemačkog Ksenija Maricki-Gađanski, Beograd, Nolit, 1969, str. 118. (Prim. prev.)

²³ Primer hibridnog „jezika“ koji ovde može zgodno da posluži jeste onaj koji Ernest Hemingvej koristi u pojedinim dijalozima iz romana *Za kim zvonu zvoni*, gde je bar jedan od likova Španac, i pretpostavlja se da govori svojim maternjim jezikom. Razmotrimo, recimo, sledeći dijalog: „Za mene je, sad, najvažnije da nas ovde niko ne uznemiruje“, reče Pablo. „Za mene je, eto, to dužnost i prema onima koji su sa mnom i prema sebi“. – „Prema sebi, da“, reče Anselmo. „Prema sebi sad posle du-

Prevodioci vrlo dobro znaju koliko se iz izvornog teksta izgubi pri prelasku na drugi jezik; veća tolerancija prema doslovnosti rasteretila bi donekle njihovu savest i ponovo uspostavila izgublenu ravnotežu između imperativa krajnjeg poštovanja izvornog teksta i bestidnih zahteva tržišta. Možda je tačno da dobar deo današnjih prevoda jeste rad po narudžbini čiji izgled diktiraju komercijalni standardi, a izvorni tekstovi potrošna roba za čiji se integritet smatra da jedva i zavređuje da bude branjen. Ali principi prevođenja ne potiču od takvog nekvalitetnog prevoda, već od prevoda najkvalitetnije vrste, od prevođa remek-delā čije je pravo na očuvanje integriteta od izuzetne važnosti i svakako premašuje potrebe udovoljavanja ukusima čitalaca. Ako pretenduje da ikad bude prihvaćen kao ideal u prevođenju, međurednost može jedino da pođe s vrha, kao što je to uočio njegov najveći zagovornik u modernom dobu. Za Voltera Benjamina, prevod, u svom stremljenju ka stapanju dvaju jezika, unapred osuđenom na propast, nudi među svojim promašajima i mistični „nagoveštaj“ čistog jezika koji nadilazi jezike; on ukazuje na komplementarnost jezika i to čini sa mnogo većom silinom kada prvi jezik uspeva da ostane vidljiv u drugom, ili kroz njega. Kako ubedljivije zaključiti raspravu o prednostima međurednosti do pozivanja na Benjaminov izvanredni arhitektonski trop: „Jer rečenica je zid pred jezikom originala, doslovnost je luk“.²⁴

Izvornik: John Sturrock, "Writing between the Lines: The Language of Translation Source", New Literary History, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, sveska 21, br. 4, jesen 1990, str. 993-1013

(S engleskog prevela Viktorija Krombholc)

gog vremena. Prema sebi i svojim konjima. Dok nisi imao konje bio si s nama. Sad si ti samo jedan kapitalist više." [Citirano prema: Ernest Hemingvej, *Za kim zvono zvoni*, prev. Sveta Brkić, Beograd: Prosveta, 1968, str. 33. Engleski tekst glasi: „To me, now, the most important is that we be not disturbed here," Pablo said. 'To me, now, my duty is to those who are with me and to myself.' – 'Thyself. Yes.' Anselmo said. 'Thyself now since a long time. Thyself and thy horses. Until thou hadst horse thou wert with us. Now thou art another capitalist more.'" Nažalost, u srpskom prevodu nije uočljiva neobičnost na koju cilja autor teksta. U engleskom tekstu su upotrebljeni arhaični oblici ličnih i prisvojnih zamenica, „thy“ i „thyself“, i glagola „hadst“, „art“ i „wert“. Isti efekat u srpskom prevodu mogla je postići npr. upotreba imperfekta ili upotreba oblika zamenice „svojjjem“ – *Prim. prev.*] Poenta nije u tome da li je Hemingvej uspeo u onome što je nameravao, već u samoj činjenici da je uopšte pokušao. „Preveden“ dijalog ove vrste sasvim sigurno iritira mnoge čitaoce, naročito one koji ne govore španski i stoga ne vide opravdanje za takve strane strukture u engleskom. Bilo bi zanimljivo znati da li je španski prevodilac romana shvatio autorov znak i preveo „španski“ dijalog u skladu s njim.

²⁴ Citirano prema: Valter Benjamin, „Prevodiočev zadatak“, u *Reč: časopis za književnost i kulturu*, god. 5, br. 47/48, Beograd, Radio B92, 1998, str. 108. (*Prim. prev.*) Benjaminovo oduševljeno viđenje međurednog prevođenja kao najviše vrste prevoda očito u velikoj meri potiče od primera koji nudi Gete u nemačkoj književnosti, koji ga takođe cení više od svih ostalih vidova prevođenja. Na odnos sledbeništva koji postoji između ova dva mislioca ukazuje Džordž Stajner (George Steiner) u delu *After Babel: Aspects of Language and Translation* (Oxford, 1975), u svome opisu Getea, v. str. 256-260. Gete je, inače, uvideo da bi međuredni prevodi loše prolazili kod čitalaštva.